

Hoofstuk 8

Die Hervormde Kerk in 'n Hervormde staat

8.1 'n Oorsig van die situasie

Geleidelik het die Hervormde Kerk van 'n minderheidsgroep beweeg na die status van 'n meerderheidsparty. Aanvanklik was die Calviniste slegs in Holland en Zeeland die meerderheid, maar dan word hulle dit ook in die provinsies Utrecht, Gelderland en Overijssel. Daarna volg dan Friesland en ten laaste Groningen en Drenthe. In al die gebiede word die openbare godsdiensoefening van die Rooms-Katolieke Kerk verbied. Die kerklike eiendomme van die Rooms-Katolieke Kerk word deur die owerheid oorgeneem en die bates aangewend ten behoeve van die Hervormde Kerk.

Hoewel die Hervormde Kerk nou die meerderheidsparty was, het dit nog baie inspanning gekos om die posisie van die kerk te verstewig. Veral die kerstening van die volkslewe en die uitwissing van allerlei Rooms-Katolieke bygelowe en gebruike, het baie energie geverg. Hoewel die Rooms-Katolieke geloof openlik bestry word, was dit tog so dat niemand ter wille van sy geloof vervolg is nie.

Die Calvinistiese predikante, met 'n hele reeks bekwame en ernstige manne as hulle leiers, het 'n sterk groep gevorm, wat met doelgerigheid gewerk het om die organisasie van die kerk sterk te maak, en wat onwrikbaar oortuig was van die korrektheid van hulle belydenis. Hierdie manne het al hulle kragte ingegooi om die kerk sterk te maak teen die Rooms-Katolieke invloed en om terselfdertyd die kerkvolk deur die prediking en die tug te lei in 'n gereformeerde lewenswandel. Hierdie predikante se groot geloof en ywer vir die kerk en vurige vaderlandsliefde het 'n groot bydrae gelewer in die lang stryd teen die Roomsgesinde Spanje. Aan die anderkant was dit ook waar dat die Calvinistiese predikante baie min waardering gehad het vir andersdenkendes. Met oortuiging het die Calviniste die stryd gevoer vir hulle insigte. In die proses het die Calvinisme van verskillende kante skerp teenkanting gekry.

So was daar diegene wat nie die Geneefse teologie sondermeer aanvaar het nie en andersyds was daar diegene wat nie die leiding van die Calviniste op staatkundige vlak wou aanvaar nie. Die hele stryd in die opvolgende jare kan tot twee hoofpunte herlei word, naamlik:

- die bepaling van die verhouding van die kerk tot die owerheid;
- die bepaling van die gesag van die belydenisskrifte.

Die stryd het wyd uitgekring en mettergaan die hele lewe en die staat beroer. Dit hang saam met die feit dat die Calviniste nie verdraagsaam was nie, want hulle het vir hulleself godsdiensvryheid geëis, maar dit nie aan andersdenkendes gegun nie. Meermale het hulle daarop gewys dat die hele stryd teen Spanje ter wille van die godsdiens begin het.

Die Calviniste het van die begin af alles in die stryd gewerp om 'n hegte kerklike organisasie te bou, wat 'n bolwerk sou wees teen alle afwykende opvattinge. Dit was ook die bedoeling van die Calviniste dat die owerheid hulle moes bystaan om ook die afwykende mening in die openbare lewe teen te gaan. Daarby het die kerk dit as volkome normaal beskou dat die owerhede die kerklike ordes wat ontwerp is, sou aanvaar en ondersteun. Die owerheid, egter, het, hoewel hulle die Hervormde godsdiens erken en aanvaar het, nie daaraan gedink om as 'n gewillige dienaar van die kerk op te tree nie. Die owerheid wou hoogstens as beskermheer van die kerk optree. Daarom het die owerheid aanvaar dat hy 'n toesigreg ten opsigte van die kerk het en dat die owerheid 'n wetgewende bevoegdheid ten opsigte van die kerk het. Hierdie verskil in uitgangspunt en siening het dus die kiem van ernstige botsings in hom gedra. Daarby het die strewe na organiese eenheid van die kerk dwarsdeur die land steeds gestuit op artikel 13 van die Unie van Utrecht. Die Staten-Generaal was nie by magte om 'n algemeen-geldende kerkorde te aanvaar nie, aangesien dit die bevoegdheid van die verskillende provinsiale state was. So het die kerke in die verskillende provinsies los van mekaar gestaan. Dit het beteken dat die kerk hom nie werklik kon ontworstel aan sy afhanklikheid van die owerheid nie en terselfdertyd was die organisatoriese eenheid ook 'n onbereikbare ideaal. So word die Hervormde Kerk wel heersende kerk en bevoorregte kerk, maar nooit staatskerk nie.

8.2 Die botsing oor die kerklike onafhanklikheid

Hierdie botsing tussen die kerklike ampsdraers en die owerhede is veral in die provinsie Holland gevoer. As die Staten aanvanklik vra dat daar 'n goeie ordereëling vir die kerk voorgelê moet word, dan gaan die kerk uit van die kerklike orde wat by

Emden in 1571 opgestel is en in 1574 deur die provinsiale Sinode van Dordrecht bekragtig en verder uitgewerk is.

Die Staten het egter van die begin af op die standpunt gestaan dat 'n vaste aanvaarde kerklike orde of wet alleen opgestel kan word met die medewete van die Staten en op gesag van daardie owerheidsliggaam. Die owerheid wou ten alle koste vermy dat daar iets in so 'n kerkorde sou staan wat, na die mening van die owerheid, buite die bevoegdheid van die kerklike vergaderings sou lê. Daarom het die Staten van Holland in 1576 self 'n kerkorde opgestel wat tekenend is van die insigte en bedoeling van die Staten. Vanweë die onrustige politieke situasie en vanweë die oorlog, is hierdie stuk nooit werklik verder gevoer nie. Die gevolg was dat die kerk toegelaat is om, in sommige opsigte, homself te organiseer volgens die kerkordes wat op die nasionale Sinodes opgestel is. Dit het egter aan die kerk geen verweer gegee in die gevalle waar plaaslike owerhede dit goedgevind het om hulle met kerklike sake te bemoei nie. So gebeur dit dat die kerkorde, opgestel te Dordrecht in 1578, slegs vir kennisgewing aangeneem is. Ook die Kerkorde van Middelburg (1581) kon geen goedkeuring van die owerhede kry nie. Die Staten van Holland het in 1582 'n aantal owerheidspersone benoem om, na aanleiding van die Middelburgse kerkorde 'eene kerckelijcke ende politieke ordre' op te stel. Hierdie poging is egter ook 'n mislukking, omdat die kerklike vergaderings dit nie wou aanvaar nie. So ontstaan 'n dooiepunt: Die owerheid was van mening dat alleen langs staatsregtelike weg, daar 'n geldende kerklike orde kan ontstaan. Daarom is elke kerkorde wat sonder medewerking van die owerheid opgestel is, sondermeer verwerp. Daar was by die owerheid 'n vrees vir die predikante dat hulle, indien hulle toegelaat sou word, hulle sou inmeng met 'politieke zaken', dat hulle die kerklike sensuur en die aanvaarding van en konformering aan die belydenisskrifte sou afdwing op die owerhede, dat hulle die afwykende mening nie sou duld het nie en dat hulle alle kerklike sake sou onttrek aan die kontrole van die owerhede.

Die saak verander bietjie met die nasionale Sinode van Den Haag in 1586. Dit het op sy beurt weer saamgehang met die veranderinge in die owerheidbestel. Kortliks kom dit hierop neer dat, ná die dood van Oranje in Julie 1584, daar 'n lugleege ontstaan het. Daar ontstaan dan bewegings om die soewereiniteit van die land aan 'n buitelandse vors op te dra – hetsy Frankryk of Engeland – dit veral omdat die oorlog nog steeds voortgewoed het en die situasie glad nie so gunstig was nie.

Uiteindelik het die Staten van Holland die voortou geneem en die landsbestuur voorlopig opgedra aan 'n Raad van State. Dit het egter nie die probleme opgelos nie en hulp word gesoek by Elizabeth I van Engeland, die enigste sterk Protestantse vors op daardie stadium. Hoewel Elizabeth nie die soewereiniteit wil aanvaar nie, stuur sy Robert Dudley, die Graaf van Leicester aan die einde van 1585 met 5 000

troepe na Nederland. Sy taak was om die leiding te neem in die oorlog. Omdat Leicester van die begin af, wat die politieke situasie betref, teenkanting van die Staten van Holland ervaar, vestig hy hom te Utrecht. 'n Deel van sy politiek was om die kerklike owerhede aan sy kant te kry, want hy was van oordeel dat 'n sterk, verenigde kerk 'n belangrike samebindende faktor tussen die verskillende provinsies sou wees. Daarom gee Leicester amptelik verlof dat 'n nasionale Sinode in Den Haag byeenkom.

Die nasionale Sinode van Den Haag wat in 1586 byeenkom, het die Middelburgse kerkorde van 1581 met geringe wysigings net so aanvaar. As Stadhouer het Leicester reeds in Augustus 1586 sy amptelike goedkeuring daaraan gegee, in afwagting van die finale goedkeuring daarvan deur die Staten-Generaal. Onder druk van Leicester het die Staten van Holland hierdie kerkorde goedgekeur, op voorbehoud dat slegs die Calviniste daardeur gebind sou word. Ook Zeeland aanvaar die kerkorde; so ook 'n paar ander provinsies. Die kerkorde sou egter nooit algemene aanvaarding vind nie, ook omdat Leicester, na 'n tweejarige verblyf, die land weer verlaat. Dan neem die Staten van Holland die leiding van die oorlog oor en kom die Stadhouer van Holland, Prins Maurits, al meer op die voorgrond.

Die nasionale Sinode van Den Haag het ook werk van blywende waarde verrig, omdat die Sinode vier nuwe diensformuliere ontwerp en toegevoeg het tot die bestaande. Hierdie diensformuliere was vir:

- die bevestiging van dienaars van die Woord;
- die bevestiging van ouderlinge en diakens;
- die afsnyding (ban) en heropname in die gemeente.

Die Staten van Holland het, na die vertrek van Leicester, hulle voorlopige goedkeuring aan die kerkorde van Den Haag weer ingetrek en besluit om 'n eie kerkwet op te stel. 'n Kommissie van agt owerheidspersone en agt predikante, deur die owerheid uitgenooi, het toe 'n kerkwet opgestel. Hierdie wet het egter ook geen algemene aanvaarding gevind nie en so het die dooiepunt voortgeduur.

In die ander provinsies is die kerklike sake ook nie bevredigend gereël nie en was die kerk in baie opsigte uitgelewer aan die willekeur van die plaaslike owerhede. Nêrens is die probleem van die verhouding 'kerk' en 'owerheid' bevredigend gereël nie.

8.3 Die stryd oor die belydenis

Die stryd om 'n aanvaarbare kerkorde vir die kerk te vind en om die verhouding 'kerk' en 'owerheid' te reël, het saamgegaan met 'n stryd oor die leer van die kerk. Van die begin af het die Calviniste geëis dat almal in die kerk die leer van die kerk,

soos saamgevat in die NGB en HK (Heidelbergse Kategismus) moet aanvaar as die enigste leer wat in die kerk gegeld het. Daarom is die NGB en HK gesien as die norm en riglyn vir die prediking, terwyl die afwyking daarvan nie aanvaar is nie.

Miskien is dit goed om daarop te let dat die gebruik om die belydenis te teken as instemming in die Suid-Nederlandse gemeentes onder die kruis begin het. Voor 1571 is daarvan in die Noord-Nederlandse gemeentes geen sprake nie. Dit word eers by Emden 'n gebruik, want by Wesel word slegs gestel dat die aankomende predikant gevra sal word 'of hij in alles overeenkomt met de leer die in de kerk openlijk wordt onderhouden en vervat is in belijdenis...gelijk ook in den Catechismus' (art 18). By Emden word besluit om die belydenis te onderteken 'om de eendrachtigheid in de leer tussen de Nederlandse kerken te bewijzen' (art 2). Die Emdense formule word ook deur Dordrecht in 1578 so gestel (art 53). Den Haag (1586) word egter strenger, want in artikel 47 word gestel: '[D]e dienaars des woords...zullen de belijdenis des geloofs der Nederlandse kerken ondertekenen. En de dienaars, die zulks zullen refuseren zullen de facto van hun dienst bij de kerkeraad, of classe opgeschort worden.'

Hier word dit dus duidelik dat die belydenis nou 'n vaste norm en reël word. Dit is ook vanselfsprekend, want 'n kerk kan nie toelaat dat die evangelie, wat hy in die wêreld moet uitdra, in verskillende toonaarde uitgelê en verkondig word nie. Dit sou op die lang duur die vernietiging van die kerk beteken, omdat daar geen vastigheid in leer of belydenis sou wees nie. In die Nederlandse kerk was daar, uit die aard van die saak, nie net Calviniste saamgetrek nie, maar ook 'n verskeidenheid van mense wat oor die leer van die kerk anders as die Calviniste gedink het. Die grootste (maar nie omynde) groep was die erfgename van die Sakramentariërs wat 'n Erasmiaans-Bybels-Humanistiese rigting gehandhaaf het en in die kerk ruimte wou gee aan elke geloofsoortuiging wat op die Skrif gebaseer was. Almal wat nie met die Calviniste saamgegaan het nie, is deur die Calviniste aangedui as Libertyne, wat deur Calvyn aangedui is as 'n verpesting in die kerk. Daar moet egter op gelet word dat Calvyn in hoofsaak die Spiritualiste as Libertyne aangedui het, omdat die Spiritualiste hulle nie aan duidelike Bybelse uitsprake wou onderwerp nie. Daarom is die begrip 'Libertyn' soos dit in Nederland gebruik is, nie dieselfde as Calvyn se woord nie en dui hierdie begrip in Nederland slegs die teenstanders van die Calviniste aan.

8.4 Enkele figure uit die nie-Calvinistiese kringe

Dit is, by wyse van onderbreking van die verhaal, miskien tog goed om 'n oomblik te let op 'n paar van die leidinggewende figure in die kerk wat nie aan die Calvinistiese

party behoort het nie. Onder hulle kan, in die eerste plek, verwys word na Dirck Volkertsz Coornhert (1522-1590) wat notaris en stadsekretaris van Amsterdam was. Hoewel hy nooit 'n akademiese teologiese opleiding gehad het nie, was hy tog 'n goeie kenner van die teologie van sy dae. Hoewel hy die Rooms-Katolieke Kerk verlaat uit oortuiging, het hy daarna nie weer kerklik betrokke geraak nie. Hy het vasgehou aan die waarheid van die Bybel en terselfdertyd 'n breë godsdienstigheid voorgestaan wat nie kerklik bepaald moes wees nie. Hy het alle dogmatiek bestry en was 'n skerp teenstander van die leer van die uitverkiesing en die mens se gebonde wil. Sy 'christendom bo geloofsverdeeldheid' lê baie in die lyn van Erasmus en Castellio se denke. Sy hoofwerk, *Zedekunst, dat is wellevenskunste*, is 'n Stoïsiens-Christelike, Humanistiese traktaat waaruit blyk dat hy van oordeel is dat die mens, wat sonder sonde gebore word, deur die beoefening van die deug op moralistiese wyse tot volmaaktheid kan vorder. Hy is 'n tipiese voorbeeld van 'n Humanis wat teologie beoefen sonder dat hy hom werklik verdiep het in die Bybelse leer oor die sonde. Daarom is die betekenis van Jesus Christus en sy genade vir Coornhert hoofsaaklik voorbeeldig. Van sy bekendste navolgers was manne soos die burgemeester van Amsterdam, C P Hooft, en die beroemde juris, Hugo Grotius, wat ook so 'n natuurretelike godsdienstigheid aangehang het, waar die openbaring van God onbelangrik geag is. Coornhert het taamlik invloed gehad in die kringe van die magistrature, ook omdat hulle gekant was teen die invloed en aansprake van die Calvinistiese predikante.

Dan kan ook die naam genoem word van Huibert Duifhuis (1531-1581); afkomstig uit Rotterdam. Hy was 'n volgelinge van Erasmus, veral ten opsigte van die hervorming en herstel van die kerk. Duifhuis was aanvanklik 'n Rooms-Katolieke pastoor in Rotterdam, maar moet in 1572 voor die Inkwisisie padgee. In 1577 word hy Rooms-Katolieke pastoor in Utrecht en trek aandag vanweë sy Bybels-moralistiese prediking.

As die Hervorming in Utrecht deurwerk, bly Duifhuis, gesteun deur die magistrature, in sy gemeente staan. Duifhuis wil hom nie by die Hervorming skaar nie, omdat hy nie die gesag van die belydenisskrifte wil aanvaar nie en net die Bybel, sonder nader omskrywing, sien as die enigste reël van die geloof en die beste om die vroomheid te bevorder. Terselfdertyd verwerp hy die gedagte dat daar so iets soos 'n kerkorde kan bestaan. Die feit dat die stadsowerheid Duifhuis gehandhaaf het teenoor die Calviniste, het baie ergernis verwek. Dit het egter ook op ander plekke voorgekom dat die stadsowerhede dergelyke figure gehandhaaf het, sonder dat hulle ingeskakel het in die Hervormde Kerk.

Ná Duifhuis se dood is hy deur verskillende ander predikante opgevolg. Pogings om die gemeente in die struktuur van die Hervormde Kerk in te pas, het met

allerlei twiste en probleme gegaard gegaan. Uiteindelik is die gemeente deur die stadsowerhede opgehef, maar die soort denke wat Duifhuis verteenwoordig het, het nog lank nagewerk.

As derde figuur kan Caspar Jansz Coolhaes (1536-1615) genoem word. Hy het in 1561 predikant geword en was in verskillende stede predikant voordat hy na Leiden beroep is. In Leiden het daar 'n botsing met die kerkraad ontstaan toe die stadsbestuur hom met die benoeming van kerkraadslede bemoei het. In die stryd kies Coolhaes die kant van die magistrade en kom daarna onder verdenking van onregsinnigheid. Die twis het voortgeduur tot 1580, toe die twistende partye in die openbaar, voor die gemeente, belydenis van skuld afgelê het.

Die stryd rondom Coolhaes vlam weer op as die sinode van Middelburg vra dat Coolhaes die onregsinnige uitsprake in sy geskrifte sal herroep. Coolhaes sien nie hiervoor kans nie en dit gee aanleiding tot verdere spanning. In 1582 word Coolhaes deur 'n provinsiale Sinode, wat te Haarlem gesit het, afgesit en geëkskommuniseer. Sy ondersteuners in die stadsbestuur moes die vonnis maar aanvaar. In 1586 is die ban weer opgehef en in 1615 is hy in Amsterdam oorlede. In sy geskrif, *Grondlicke waerheydt* van 1600, het hy sy opvattinge weergegee.

'n Geesverwant van Coolhaes, Henricus Bulkus, is in 1583 afgesit, nadat bevind is dat hy 'n 'Pelagiaen' is. Hy het egter later weer vrede met die kerk gemaak. Dan was daar ook nog Herman Herbertsz wat predikant te Wesel, Dordrecht en Gouda was en in 1582 vanweë sy geskrifte en sy weiering om kategismuspreke te hou, beroering veroorsaak het. Hy is in 1593 weer met die kerk versoen. 'n Ander figuur was die oorspronklike Friese predikant, Cornelis Wiggertsz, wat te Hoorn aangekla is van onregsinnigheid. Hy het sy teologiese opvattinge gebou op die verbondsteologie van Bullinger en Snecanus. Daarom wou hy nie van 'n uitverkiesingsleer praat nie, omdat dit volgens hom in teenspraak was met die algemene belofte van heil, soos vervat in die verbond met Adam en daarna met Abraham.

Omdat hy weier om voor die Sinode te verskyn, is hy in 1593 geskors. Toe hy voortgaan met die hou van huisvergaderings, beroep die kerk hom op die Staten. Hulle het hom in 1596 ontslaan met behoud van sy pensioen. Hy hou egter aan om huisvergaderings te hou, selfs nadat die Sinode van Noord-Holland hom in 1598 afgesny het. Hy is in 1624 oorlede.

Wiggertsz se opvattinge is gedeel deur Gellius Snecanus, wat tot die oortuiging gekom het dat die verbond van God met Adam en daarna die aartsvaders, asook die leer van die geregtigheid deur die geloof alleen, die werklike *cor ecclesiae* is en nie die uitverkiesingsleer nie. Daarmee het hy in botsing gekom met die belydenisskrifte. Afgesit deur die kerk het hy met 'n pensioen van die Staten geleef tot 1600. Merkwaardig is dat nie een van sy tydgenote sy opvattinge probeer weerlê het nie.

Rondom hierdie figure wat almal, in meerdere of mindere mate, die gesag van die belydenisskrifte ontken het, was 'n groot kring van aanhangers. Omdat hierdie manne nie 'n georganiseerde party in die kerk verteenwoordig nie, het hulle nie daarin geslaag om teenoor die heersende Calvinisme 'n blywende indruk te maak nie.

'n Faktor wat die afwykendes bevoordeel het, was die feit dat die owerhede wat gekant was teen die Calviniste se eis van kerklike selfregering, hulle dikwels gesteun het om juis so die Calviniste teen te werk.

8.5 Die Calviniste

Die Calviniste het intussen voortgegaan om hulle posisie in die Hervormde Kerk uit te bou en te verstewig. Hulle was daartoe in staat, omdat hulle oor bekwame en geleerde leiers beskik het wat die aansien van die Calviniste laat styg het. Deur hulle optrede in die klassikale en sinodale vergaderings, het hulle die Calvinisme uiteindelik laat seëvier. Hulle slaag daarin, omdat hulle die leerstoele aan die universiteit van Leiden, die teologiese hoogeschool te Franeker en die universiteit van Groningen met bekwame Calviniste beset het.

Tog kon die Calviniste nie alles na hulle sin reël nie. Hoewel die saak van die eenheid van die leer algemeen aanvaar is, was daar tog baie predikante wat die leer soos vasgestel in die NGB en HK, nie wou afdwing nie – dit omdat hulle hierdie geskrifte meer as 'n simbool van eenheid beskou het as norm en reël vir die prediking.

Terselfdertyd was dit so dat die owerhede beslis nie altyd bereid was om die draers van die afwykende mening, nadat hulle kerklik veroordeel was, sondermeer te straf nie. Dit het ook dikwels gebeur dat die kerklike vergaderings geen owerheidsteun kon kry vir hulle besluite oor sake soos sensuur-uitsprake, beroepe en kerklike benoemings, onderwysaangeleenthede, Sondagontheiliging en openbare onsedelikheid nie. Oor die algemeen wou die owerhede rus en vrede bewaar en het daarom dikwels hulle steun aan die kerk weerhou.

Onder die Calviniste was daar ook 'n groep verdraagsame manne wat nog 'n mate van meningsverskil in *dogmaticis* wou aanvaar. Onder hulle tel figure soos Jean Taffin, die Waalse predikant van Amsterdam, Professor Franciscus Junius (vanaf 1592 professor te Leiden), Pierre Loyseleur, hofprediker van Prins Willem van Oranje, Jeremias Bastingius, professor te Leiden en Professor Antonides van Franeker.

Aan die ander kant was dit ook waar dat die meerderheid predikante skerp gekant was teen enige vorm van onregsinnigheid: Hulle het met skerpte van woord en daad daarteen opgetree. So het twee predikante uit Sneek – Bogerman en Geldorp – in 1601 'n vertaling besorg van Beza se geskrif, *De haereticis a civili magistratu pu-*

niendis cet. Daarin argumenteer Beza dat die Christelike owerheid, desnoods met die swaard, alle ketters en onregsinniges moet onderdruk. Dit was veral gemik teen die Doperse groepering van Menno Simons en die Jesuïete wat oral probeer het om weer propaganda vir die Rooms-Katolieke Kerk te maak. Die 'paepsche stoutigheden' word reëlmatig op die provinsiale Sinodes behandel. Selfs die Lutherane moes as 'n minderheidsgroep dit ook van tyd tot tyd ontgeld. So het 'n toestand geleidelik ontwikkel wat een of ander tyd op 'n botsing moes uitloop. Dit is nie vreemd dat die stryd juis om die leer van die uitverkiesing gegaan het nie. As gevolg van Beza se groot invloed in die post-Calvynse teologie, het die leer van die uitverkiesing die uitgangspunt van die Calvinistiese teologie geword en die toetssteen by uitstek van regsinnigheid.

8.6 Arminius en Gomarus

Die groot stryd het aan die universiteit van Leiden ontbrand. Daar het professor Jacobus Arminius (1560-1609) in 1603 professor geword ondanks die feit dat Petrus Plancius in Amsterdam, waar hy predikant was, hom reeds van onregsinnigheid beskuldig het.

Op 7 Februarie 1604 het Arminius volgens die rooster, voorgesit by 'n dispuut oor die Goddelike voorbeskikking en uitverkiesing. Arminius het die saak as volg voorgestel: 'God het besluit om diegene wat hulle bekeer en glo, in genade aan te neem en om hulle, as hulle volhard, salig te maak in, deur en vanweë Christus. Diegene wat hulle nie bekeer nie, laat God egter in die sonde en onder die toorn, omdat hulle vreemd aan Christus is' (my vertaling).

Hy stel verder dat God middele gebruik om die mens tot bekering te bring. Die feit dat God sommige mense salig maak en ander verdoem, berus op God se voorwete, want Hy het van ewigheid geweet wie, deur sy genade, sal glo en deur sy navolgende genade in die geloof sal volhard, en wie nie sal glo en volhard nie.

Teen die einde van die jaar het Franciscus Gomarus (1563-1641; vanaf 1594 prof te Leiden) 'n dispuut laat hou oor sy siening van die uitverkiesing. Gomarus stel dat God vanuit die hele mensdom enkele mense, volgens sy welbehag en onverdiende genade, vantevore bestem het vir die ewige lewe. Die ander is voorbestem tot die ewige dood en verdoemenis.

In die grond van die saak lê hier 'n verskil van opvatting oor die mens en die sonde. Hoewel altwee aanvaar dat die geloof 'n genadegawe van God is, lê Arminius 'n verband tussen God se ewige raadsbesluit en die menselike geloofsdaad. Die mens kan, sê Arminius, die gawe van die geloof verwerp en ook die heil afwys. Die mens is met sy wil self vir sy heil verantwoordelik.

Gomarus, daarenteen, beklemtoon dat die mens nie iets wat God doen, ongedaan kan maak nie. As God die geloof uit genade gee, kies Hy daarmee die mens. God se besluit kan nie afhanklik wees van 'n menslike daad of besluit nie. Buitendien kan God se besluit tot verkiesing of verwerping nie vir 'n mens aanvaarbaar gemaak word nie.

Hierdie verskil van mening het ook gevolge vir die prediking. Arminius meen dat die predikant die gelowiges moet oproep om 'n beslissende keuse te maak: vir of teen die heil wat aangebied word. Arminius meen dat as alles al klaar deur God se ewige raadsbesluit uitgemaak is – dan word die oproep tot bekering sinloos.

Gomarus het daarteen weer gesê dat die sekerheid van die geloof wegval as God die mens uitverkies tot die geloof wat Hy al vantevore by die mens raakgesien het. Gomarus meen dat die predikant almal wat in hulle geloof twyfel, moet wys op die werk van Jesus Christus wat vasstaan, ongeag of die mens dit aanvaar of verwerp.

Arminius was van mening dat hy nog binne die aanvaarde leer is en het hom be-roep op artikel 16 van die NGB en afdeling 21 van die HK. Sy teenstanders het dit egter betwis. In 1605 vra Arminius om 'n Sinode byeën te roep om oor die saak samesprekings te voer. Die Staten-Generaal het in Maart 1606 toestemming gegee vir so 'n Sinode, maar wil hê dat die agenda vooraf bepaal moes word.

Die Staten van Holland en Utrecht vra terselfdertyd dat die Sinode die belydenisskrifte moet hersien en die saak van 'n kerkorde weer moes bespreek. Dit vererg Gomarus en sy medestanders, want hulle wil die geskil uitmaak op grond van die belydenis en hulle wil nie die gesag van die belydenis vantevore ophef nie.

Pogings om met hierdie saak te vorder, slaag nie en die owerheid se pogings om toenadering te verkry en die pad te effen vir 'n Sinode, misluk telkens. In die situasie is Arminius op 19 Oktober 1609 aan tering oorlede.

Miskien is dit tog belangrik om 'n verdere perspektief hier na vore te bring. C Graafland wys in 'n baie interessante studie daarop dat as die verskil van mening tussen Arminius en Gomarus sorgvuldig nagegaan word, dit blyk dat die diepste verskil nie by die leer van die uitverkiesing lê nie, maar veral by die regverdigingsleer. Dit is ook opvallend dat as Gomarus in 1608 vir die Hoge Raad van die Staten van Holland sy besware teen Arminius moet formuleer, hy oor die regverdigingsleer handel en nie oor die uitverkiesing nie.

Arminius se regverdigingsleer is 'n uitdrukking van 'n korrelatiewe samewerking tussen God en mens in die raamwerk van die genade. As die saak skerp besien word, fundeer Arminius die regverdiging in 'n geregtigheid wat God in die mens self vind.

Graafland toon aan dat Arminius sy regverdigsleer op die volgende wyse verduidelik: 'n Bepaalde man skuld R100. As iemand anders hierdie skuld betaal, is die skuldenaar daarvan verlos. Arminius betoog nou dat dit verkeerd is om te sê dat die kwytstelling van die skuld aan die skuldenaar toegereken word. Omdat die skuld volledig betaal is, het die skuld as sodanig opgehou om te bestaan en hoef niks meer toegereken te word nie. Die situasie verander egter wanneer 'n skuldenaar R100 verskuldig is, en van daardie skuld R10 betaal. Die skuldeiser skeld die skuldeiser dan die res van die skuld kwyt en beskou die R10 as voldoening vir die skuld van R100. Dit kan die skuldeiser doen, omdat iemand anders die oorblywende R90 betaal het. Hier is dus werklike sprake van toerekening van voldoening, want R10 word beskou asof dit voldoende is vir R100.

Graafland toon met verskillende voorbeelde aan dat Arminius se leer van die regverdiging volkome foutief is, want dit weerspreek die kern van die Reformatoriese regverdigsleer dat ons voor God alleen kan lewe en bestaan, danksy die vreemde geregtigheid van Jesus Christus. Ons eie geregtigheid, hoe dit ook verstaan word, speel hier glad geen rol nie. Graafland betoog ook dat hierdie kardinale verskil nooit werklik na vore kom nie, omdat Gomarus en die Contra-Remonstrante om die bos gelei word deur Arminius en die Remonstrante wat die saak van hulle opvatting van die regverdigsleer nie in die *Remonstrantie* na vore bring nie. Omdat Gomarus, die Contra-Remonstrante en die Sinode van Dordrecht die geskil waarom dit gegaan het deur die Remonstrante laat omlyn, gebeur dit dat die verskille oor die uitverkiesing die botoon voer. Die oorsaak van die verskil lê egter in Arminius se foutiewe regverdigsleer.

8.7 Die Remonstrante en Contra-Remonstrante

Ná Arminius se dood word die leiding van die Arminiaanse groep oorgeneem deur Johannes Wtenbogaert (1557-1644), 'n student van Beza wat predikant te Utrecht en Den Haag was. Ook was hy hofprediker van Prins Maurits, die Stadhouer van Holland. Reeds vroeg het hy bedenkinge teen die uitverkiesingsleer soos geformuleer deur die na-Calvynse Calviniste. Saam met drie en veertig predikante stel Wtenbogaert in 1610 'n *Remonstrantie* (versoekskrif) op waarin hy onder andere stel dat die NGB en HK altyd aan hersiening onderwerp kan word en dat wanneer die owerheid 'n sinode byeenroep, die NGB en HK nie as maatstaf mag geld nie. Verder noem hulle vyf punte in verband met die leer wat oorgeneem is uit 'n manuskrip van Arminius van 1608. Terselfdertyd vra hulle dat 'n Sinode gehou sal word en dat die owerhede hulle sal beskerm teen kerklike tugmaatreëls.

Die *Remonstrantie* het soos volg gelui:

Art 1 Dat God, deur 'n ewige, onveranderlike besluit in Jesus Christus, voor die grondlegging van die wêreld, besluit het om uit die gevalle, sondige mensheid, daardie mense in Christus, ter wille van Christus en deur Christus salig te maak, wat deur die genade van die Heilige Gees in Hom, sy Seun Jesus glo en wat deur hierdie genade in daardie geloof en geloofsgehoorsaamheid tot die einde toe sou volhard.

Daarteenoor het God besluit om die onbekeerlikes en ongelowiges in die sonde en onder die oordeel (= toorn) te laat én te veroordeel as mense wat vreemd staan teenoor Christus, volgens die woord van die Heilige Evangelie van Johannes 3:36 en ander skriftuurplekke.

Art 2 Dat hieruit voortvloei dat Jesus Christus, die Saligmaker van die wêreld, vir alle en elke mens gesterf het. Dit beteken dat Hy vir almal die versoening en die vergewing van die sondes deur die dood van die kruis verwerf het. Niemand behalwe die gelowige ontvang egter onmiddellik daardie vergewing van die sondes nie, volgens die woord van die Evangelie van Johannes 3:16 en in 1 Johannes 2:2: 'En Hy is 'n versoening vir ons sondes, en nie alleen vir ons s'n nie, maar ook vir dié van die hele wêreld.

Art 3 Dat die mens die saligmakende geloof nie uit homself het nie, nog uit die krag van sy vrye wil, omdat die mens in die staat van afwyking en sonde niks wat goed is, wat inderdaad goed is (soos die saligmakende geloof in die besonder iets goeds is) uit en van homself kan dink of wil of doen nie. Dit is egter noodsaaklik dat die mens van God, in Christus en deur sy Heilige Gees die nuwe geboorte (= weergeboorte) sal ontvang en in verstand, gevoel of wil en in al sy kragte vernuwe word, sodat hy dit wat werklik goed is kan verstaan, kan dink, kan wil en doen, volgens die woord van Christus in Johannes 15:5, '[S]onder My kan julle niks doen nie'.

Art 4 Dat hierdie genade van God die begin, die voortgang en volbrenging is van alles wat goed is, ook so dat die nuutgebore mens self sonder hierdie voorafgaande of toekomstige, opwekkende, volgende en saamwerkende genade nie die goeie kan dink of kan wil of kan doen en ook nie enige versoeking om die slegte te doen, kan weerstaan nie.

Dit beteken dus dat alle goeie dade of werke, wat 'n mens maar kan bedink, aan die genade van God in Christus toegeskryf moet word. Maar wat nou die manier betref waarop hierdie genade werk (moet gesê word), dat dit nie onweerstaanbaar is nie, want daar staan tog geskrywe van baie men-

se dat hulle die Heilige Gees weerstaan het: Handeling 7:51 en op baie ander plekke.

Art 5 Dat daardie mens wat deur 'n ware geloof in Christus ingelyf is en daarom deel aan sy lewendmakende Gees gekry het, oorvloedige krag het om teen die Satan, die sonde, die wêreld en hulle eie sondigheid (= vlees) te stry en die oorwinning te behaal, natuurlik altyd deur die bystand van die genade van die Heilige Gees.

Verder, dat Jesus Christus hulle (wat deur 'n ware geloof in Christus ingelyf is) deur sy Gees in alle versoekings bystaan, hulle die hand bied en, indien hulle maar net bereid is om die goeie stryd te stry en sy hulp verlang en nie sondig is nie, hulle ook staande hou sodat hulle deur geen slim plan of deur die geweld van Satan verlei of uit die hande van Christus geruk kan word nie, volgens die woord van Christus in Johannes 10:29.

Die vraag of hierdie gelowiges deur nalatigheid hulle ingelyfdheid in Christus kan verwerp, die teenwoordige wêreld kan aanneem of van die heilige leer wat eenmaal aan hulle gegee is, weer kan afwyk, die goeie gewete kan verloor en die genade kan verwaarloos, sal eers sorgvuldiger uit die Heilige Skrif ondersoek moet word, voordat ons dit met oortuiging kan leer.

Die versoekskrif word deur Oldenbarnevelt voorgelê aan 'n vergadering van die Staten van Holland. Die Staten het die stuk na die verskillende klassikale vergaderings gestuur om dit te bespreek. Dit het baie beroeringe veroorsaak. Terselfdertyd besluit die Staten om 'n samespreking te laat voer oor die versoekskrif en nooi dan ses woordvoerders van elke party uit. Op 11 Maart 1611 het die Calviniste 'n *Contra-Remonstrantie* opgestel op 'n vergadering waarvan Petrus Plancius die voorsitter was. Die *Contra-Remonstrantie* was waarskynlik opgestel deur Festus Hommius (1576-1642), toe predikant te Leiden.

In die aanhef van hulle *Contra-Remonstrantie* word gestel:

Ons het vasgestel dat die *Remonstrantie* in hoofsaak hierdie drie dinge stel:

Eerstens 'n apologie of verontskuldiging van die Remonstrante teen die suspisie en beskuldiging wat teen hulle persoon ingebring is, naamlik dat hulle 'n verandering in die godsdiensleer van die land nastreef.

Tweedens 'n uiteensetting van daardie leerstellings waaroor (soos hulle beweer) die debat tussen hulle en hulle mede-dienaars in hoofsaak gevoer word.

Derdens 'n versoek dat 'n wettige, vrye Sinodale vergadering gehou sal word waar hulle gehoor kan word, of anders waar vasgestel sal word dat hulle by hul-

le mening mag bly en deur die owerheid teen allerlei kerklike tugmaatreëls beskerm sal word.

Nadat hierdie sake beredeneer is in die *Contra-Remonstrantie* en ook op die kwessie van die gesag van die belydenisskrifte as norm vir die leer en lewe in en van die kerk ingegaan is, het die *Contra-Remonstrante* in sewe artikels die ware leer wat in die kerk verkondig word, saamgevat.

Art 1 In Adam het die hele menslike geslag, wat in Adam na die beeld van God geskape was, in die sonde geval. Daardeur is alle mense so bedorwe dat hulle in sonde ontvang en gebore word. Daarom is hulle van nature kinders van die toorn, wat dood is in hulle sonde. Dit beteken dat die mens nie meer die vermoë het om uit homself, homself werklik opreg tot God te keer en in Jesus Christus te glo nie. Die mens kan dit net so min doen as wat 'n dooie mens die vermoë het om homself uit die dood op te wek.

God het nou uit hierdie verdorwe mensheid 'n sekere getal mense uitgehaal en verlos wat Hy, volgens sy ewige en onveranderlike raad, uit louter goedheid na die welbehag van sy wil uitverkies het, om hulle deur Christus salig te maak.

Die ander gaan Hy, volgens sy regverdige oordeel, verby en laat hulle in die sonde bly.

Art 2 Onder die getal van God se uitverkore kinders moet nie alleen die volwasse wat in Christus glo en wat werklik volgens die voorskrifte van die evangelie leef nie, getel word, maar ook die kinders van die verbond, solank as wat hulle nie daadwerklik die teendeel bewys nie. Die gelowige ouers moet, wanneer hulle kinders vroeg te sterwe kom, ook glad nie twyfel aan die saligheid van daardie kinders nie.

Art 3 Dat God in sy uitverkiesing nie vooruit gesien het op die geloof of bekering van sy uitverkorenes nie en ook nie op die regte gebruik van sy gawes asof dit die oorsaak van die uitverkiesing is nie. Inteendeel, in sy ewige en onveranderlike raad het God Hom voorgeneem en besluit om aan hulle, wat Hy na sy welbehag tot die saligheid uitverkies het, die geloof en die ware vroomheid ('ende volstandicheyt inder Godsalicheyt') te gee en om hulle so salig te maak.

Art 4 Om daardie doel te bereik, het God eerstens aan die gelowiges sy eniggebore Seun gegee en geskenk wat Hy in die dood aan die kruis oorgegee het om so sy uitverkorenes salig te maak. Hoewel die lyding van Christus, die eniggebore Seun wat van dieselfde wese as die Vader is, voldoende is om die sondeskuld van alle mense te betaal, nogtans, volgens die raad en be-

sluit van God, geld dit alleen die uitverkorenes en ware gelowiges tot versoening en vergewing van hulle sondes.

Art 5 Verder laat God, tot die bereiking van daardie doel, ook sy Heilige Evangelie verkondig, sodat die Heilige Gees, uiterlik deur die prediking van daardie evangelie, en innerlik deur 'n besondere genade, so kragtig werk in die harte van God se uitverkorenes, dat Hy hulle verstand verlig, hulle wil verander en vernuwe en hulle hart van klip wegneem om hulle 'n sagte hart te gee – sodat hulle nie alleen die moontlikheid ontvang om hulle te kan bekeer en te kan glo nie, maar dat hulle ook dadelik en gewilliglik hulle bekeer én glo.

Art 6 Dat diegene, ten opsigte van wie God Hom voorgeneem het om hulle tot saligheid te bring, nie alleen eenmaal verlig, weergebore en vernuwe word om in Christus te glo en hulle tot God te bekeer nie, maar dat hulle ook deur dieselfde krag van die Heilige Gees, waardeur hulle in die eerste plek sonder hulle eie toedoen bekeer is, voortdurend in die geloof gehou en bewaar word.

Verder is dit die voorneme van God dat almal wat die ware geloof eenmaal ontvang het en aan wie die Gees van aanneming tot kind van God eenmaal gegee is, nooit weer heeltemal daardie geloof kan verloor nie.

Art 7 Die ware gelowige sal in hierdie leer geen rede vind om die sonde na te volg nie, omdat dit onmoontlik is dat hulle, wat deur 'n waaragtige geloof in Christus ingeplant is, nie ook vrugte van die dankbaarheid sou voortbring nie. Terselfdertyd besef die gelowiges deur hierdie leer en voel hulle dit ook aan dat God sowel die wil as die volbrenging na sy welbehag, in hulle werk.

8.8 'n Kort bespreking

In Artikel 1 stel die Remonstrante dat God se besluit tot verlossing inhou dat God die mense wat glo en in die geloof volhard, sal salig maak. Dit is dus die voorwaarde waardeur die mens deur Jesus Christus verlos kan word (vgl ook art 5, tweede par). Later het die Remonstrante hierdie punt nader verklaar deur te sê dat alles ahang van die geloof van die mens, wat vooruit of vooraf deur God gesien is. Die geloof en die volharding daarin (hoewel dit vooruit deur God gesien is), is nie die gevolg van die Goddelike uitverkiesing nie, maar van die keuse van die mens se vrye wil. Die Remonstrante erken wel dat die mens sy vrye wil van God ontvang het en

as sodanig nog van God afhanklik is. Die bedenklieke is egter dat hulle stel dat die mens deur sy vrye wil onafhanklik van God tussen goed en kwaad kan kies.

Hierteenoor het die Calviniste of *Contra-Remonstrante* gestel (hfst 1:9 van die Leerreëls) dat die uitverkiesing die voorwaarde is vir die geloof van die mens.

In artikel 2 is die primêre vraag nie of Christus vir die behoud van alle mense gesterf het of nie, maar eerder of hulle vir wie Christus gesterf het, salig kan word, of salig sal word.

Die Remonstrante stel dat God in Christus vir die sondaarmens 'n geleentheid skep om deur die geloof in Hom salig te kan word. Of Christus inderdaad die Salig-maker van alle mense is, wat deur God vir die saligheid bestem is, hang uitsluitlik van die mens en sy keuse af; met ander woorde: Bestaan daar 'n moontlikheid dat daar 'n Verlosser kan wees sonder verlostes, omdat daar geen mens was wat uit vrye wil die verlossing begeer het nie? (Vgl hier hfst 2 van die Leereëls wat handel oor 'Verwerping van die dwalings', art 1).

Teenoor hierdie standpunt het die Calviniste baie duidelik gestel dat Jesus Christus deur sy soendood die verlossing nie net moontlik gemaak het nie, maar dit ook inderdaad tot stand gebring het. Die ware gelowige is nie net oortuig dat vergewing van sondes deur Christus moontlik is nie, maar dat sy sonde, om Christus ontwil, inderdaad vergewe is. Die saligheid word nie net aan die ware gelowige aangebied nie, maar ook inderdaad gegee.

In artikel 4 kom die volgende vraag na vore: As die geloof die gevolg is van God se genade, is dit dan moontlik dat die mens vanuit sy vrye wil die genade van God kan weerstaan en in die ongeloof kan volhard? Met 'n beroep op Handeling 7:51 stel die Remonstrante dat die mens God se genade kan weerstaan.

Hieruit volg vanselfsprekend dat die geloof nie alleen 'n genadegawe van God is nie, maar ook 'n prestasie van die mens. Die Calviniste het daarteenoor geleer dat die mens nóg die vermoë nóg die krag besit om voortdurend die krag van die waarheid te weerstaan. As God besluit het om die mens salig te maak, dan sal die menslike weerstand uiteindelik swig voor die kragtige en aanhoudende werking van die Heilige Gees wat met die wapen van die waarheid, dit is die Woord van God – alles aan Hom kan onderwerp (vgl hfst 3/4 [Verwerping van die dwalings] art 17; vgl ook art 11, 16).

In Artikel 5 het die Remonstrante hulle mening nog voorlopig teruggehou. Later het hulle egter gestel dat ook gelowiges, deur hulle eie skuld, van God kan afwyk en ook die geloof heeltemal kan verloor. Daarom het die Remonstrante ook ernstige bedenkinge teen Vraag en Antwoord 64 van die HK gehad ('...dit is onmoontlik dat 'n mens wat deur 'n ware geloof in Christus ingeplant is, nie vrugte van dank-

baarheid sou voortbring nie'), asook teen Vraag en Antwoord 54 ('Ek glo ek is 'n lewende lid daarvan [= die kerk] en sal dit ewig bly').

Hierteenoor het die Calviniste die volharding in die geloof geleer. Hoewel die gelowige nog wel daaglik struikel, kan die mens se ontrou nie God se trou vernietig nie.

In Artikel 3 word gehandel oor die oorsprong van die geloof. Uit die voorgaande het dit geblyk dat die Remonstrante van oordeel is dat die saligheid van die mens, sy verlossing, nie heeltemal en volkome deur God alleen tot stand gebring word nie.

Volgens die Remonstrante het die mens se vrye wil 'n rol te speel in sy verlossing en hier word dus die sunergisme en die Semi-Pelagianisme aanvaar.

Volgens die Remonstrante is die geloof nie alleen die vrug van God se genade nie, maar ook die gevolg van die regte keuse wat die mens, deur sy vrye wil, gemaak het. Hoewel hierdie afleiding gemaak word uit die Remonstrante se stellings in artikel 1-2 en 4-5 van *De Remonstrantie*, staan daar (ewe breed!) in artikel 3: 'Dat die mens die saligmakende geloof nie uit homself het nie, nog uit die krag van sy vrye wil....'

Terselfdertyd staan daar in die Remonstrantse Geloofsbelydenis, opgestel in 1627 deur Episcopius: 'So besit die mens die saligmakende geloof nie uit homself nie en hy word nie bekeer of nuut gebore uit die kragte van sy vrye wil nie.'

Hier ontstaan inderdaad 'n teenstelling, want presies die teenoorgestelde van wat in artikel 3 gesê word, is die vooronderstelling van artikels 1, 2, 4 en 5. Om die redenasie van die Remonstrante hier te kan verstaan, moet op 'n uiteensetting van Arminius in hierdie verband gelet word. Hy stel dan (my vertaling en parafrase):

'n Ryk man gee aan 'n arm man wat aan die verhongering is, 'n gawe sodat hy in sy én sy familie se onderhoud kan voorsien. Nou is die vraag: Hou die geskenk op om 'n gawe te wees net omdat die arm man sy hand uitsteek om dit te ontvang? Sal dit gepas wees om te sê dat hierdie geskenk gedeeltelik bepaal is deur die vrygewigheid van die skenker en gedeeltelik bepaal is deur die vrye wil van die arm man wat dit aangeneem het? Sal dit korrek wees om te sê dat, aangesien die arm man altyd bereid was om te ontvang, hy dus die moontlikheid gehad het om die geskenk te kry of nie te kry nie, afhangende van wat hy self wil: Indien nie, dan geld dit in 'n nog hoër mate die genadegawe van die geloof.

Hieruit kan mens sien in watter sin Arminius ontken dat die geloof die gevolg is van die mens se vrye wil. Dit is duidelik dat as die ryk man nie 'n aanbod gemaak het

nie, sou die arm man, met vrye wil en al, arm gebly het. In hierdie sin kan selfs 'n Calvinis sê dat die geloof nie afhang van die vrye wil van die mens nie.

In sy argument vergeet Arminius egter om te antwoord op die beskuldiging dat hy en die Remonstrante gestel het (en by implikasie dit onderstreep) dat die geloof gedeeltelik deur die mens se vrye wil tot stand kom.

As dit nou toegepas word op Arminius se voorbeeld, dan word dit duidelik dat die oorsaak dat die arm die geskenk besit, weliswaar hoofsaaklik lê in die wil van die vrygewige ryk man, maar ook vir 'n gedeelte in die vrye wil van die arm man wat die geskenk aangeneem het. Die arm man het immers ook die moontlikheid gehad om vir die geskenk van die ryk man te bedank. Dat die arm man sy hand wou uitsteek om die geskenk te ontvang, word nie deur die ryk man bepaal nie. Dit impliseer dan dat die arm man hom nog altyd daarop kan beroem dat hy die geskenk wou gevat het! Arminius bewys dus ook deur sy voorbeeld, sonder dat dit waarskynlik sy bedoeling was, dat die geloof gedeeltelik die gevolg is van God se genade en gedeeltelik van die mens se vrye wil.

Daaruit kan afgelei word dat Arminius se stelling dat die geloof 'n genadegawe van God is, eintlik net beteken: Die genade word deur die evangelie aan ons aangebied. Die Heilige Gees wat deur die verkondiging van die evangelie, slegs 'n morele aansporing gebruik, werk dus net saam om die mens te beweeg om te glo. Dus ontstaan deur God se genade en deur die invloed van die Heilige Gees slegs die moontlikheid om te glo.

Dat die werklike geloof self 'n vrug van die genade van God is, kan Arminius nie aanvaar nie. Die evangelie word gepreek, die mens word aangeraai om te glo – maar dit is so ver as wat God se genade gaan. Die werklike geloof is 'n onafhanklike beslissing van die mens se vrye wil.

Hierdie punt is die groot verskil tussen die Remonstrante en Contra-Remonstrante. Daarom is dit ook dat die Remonstrante in artikel 3 skynbaar iets anders sê as wat hulle in artikels 1, 2, 4 en 5 veronderstel. Op hierdie wyse kon hulle (en het hulle) verwarring gesaai oor hulle presiese standpunt. Terselfdertyd stel dit hulle bloot aan die beskuldiging van bedrog.

Hierteenoor het die Calviniste hulle standpunt uiteindelik baie pertinent in die Leerreëls in hoofstukke 3/4, artikels 10 en 14 gestel. Die geloof, so word gestel, is 'n gawe van God in dié sin dat die geloof in Jesus Christus nie alleen moontlik gemaak word nie, dat die mens nie alleen tot die geloof aangespoor word nie, maar ook dat die geloof in die mens deur God self tot stand gebring word. Die verskilpunte kan kortliks aan die hand van die volgende vrae uitgewys word:

1. Sal die eindresultaat van die mens se godsdienstige vorming beantwoord aan

God se ewige raadsplan, of is die eindresultaat die gevolg van die mens se vrye wil?

2. Het Jesus Christus deur sy kruisdood die verlossing bewerkstellig of slegs moontlik gemaak? As 'n mens die vraag anders vra: Sal dié mens, vir wie se verlossing Jesus Christus gesterf het, werklik salig word, of bestaan die moontlikheid dat die mens, uit krag van sy vrye wil, die verlossingsplan van God kan veryd, sodat die Verlosser dalk alleen staan sonder 'n enkele verlore?
3. Is die geloof, in absolute sin, uit God alleen, of is dit slegs gedeeltelik 'n daad van God en gedeeltelik 'n onafhanklike daad van die mens se vrye wil?
4. Sal God se genade seëvier oor die onwilligheid en sondige verset van daardie mense wat Hy tot die saligheid uitverkies het, of kan die mens, deur sy vrye wil, die werk van God en die krag van die waarheid altyd weerstaan?
5. Sal die gelowige, deur God se genade, in die geloof volhard, of bestaan die moontlikheid dat die mens die geloof kan verloor en dat die verlore Christen, deur sy vrye wil, die liefde tot Christus en die waarheid weer versaak?

Ten slotte kan gemeld word dat die Contra-Remonstrante ook gestel het dat die owerheid nie uitspraak oor leergeskilte kan gee nie en dat slegs 'n Sinode dit kan doen. Daarom moes 'n Sinode byeengeroep word.

Literatuur wat oor hieroor gelees kan word, is

- Graafland, C 1987. *Van Calvijn tot Barth: Oorsprong en ontwikkeling van de leer der verkiezing in het Gereformeerd Protestantisme*. 's-Gravenhage: Uitgeverij Boeken centrum BV.
- Jacobs, P 1973. *Prädestination und verantwortlichkeit bei Calvin*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Klooster, F H 1977. *Calvin's doctrine of predestination*. Grand Rapids: Baker Book House.
- Zanchius, J 1971. *Absolute predestination*. Grand Rapids: Sovereign Grace Publishers.